

А.І.Павко*

ЧИ ПОТРІБНО ВИВЧАТИ ПОЛІТИЧНУ ІСТОРІЮ УКРАЇНИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ?

У синтетичному вигляді політична історія України – це самостійна історична дисципліна, що вивчає основні тенденції суспільно-політичного розвитку України на різних хронологічних етапах формування й генези національної державності, закономірності та особливості політичного життя українського суспільства, конкретно-історичні форми його виявлення.

Трансформація соціогуманітарної освіти в Україні в напрямку відповідності європейським критеріям і стандартам практично неможлива без внесення суттєвих коректив у зміст та структуру сучасного гуманітарного знання. Радикальних змін, а не косметичного оновлення, потребують наукові та навчально-методичні компоненти викладання дисциплін історичного профілю у вищих навчальних закладах. Одним із чинників, які вповільнюють, а інколи й гальмують, процес отримання студентами історичних знань, залишається відсутність наукової концепції розвитку історичної освіти у вищих навчальних закладах країни на сучасному етапі. Причина цього, на нашу думку, полягає як у пасивності професорів і доцентів, так і в очікувальній позиції Міністерства освіти й науки України, яке не досить ефективно виконує функції загальнонаціонального координатора наукових та навчально-методичних розробок у сфері гуманітарної освіти. Із сумом доводиться констатувати, що з початку 90-х рр. минулого століття під його егідою перестали проводитися всеукраїнські наради завідуючих кафедрами соціально-гуманітарних дисциплін. Остання з таких нарад, проведення якої було заплановано на квітень 1997 р., так і не відбулася.

Поряд із цим питання про необхідність радикального оновлення змісту та структури історичних знань, посилення їх методологічного та інтелектуального спрямування є досить важливим для вищої гуманітарної освіти України. Гострота цього питання обумовлена тією обставиною, що на сторінках освітнянських періодичних видань викладачі соціально-гуманітарних дисциплін усе частіше й наполегливіше порушують питання про недоцільність вивчення у вищих навчальних закладах курсу історії України, оскільки вважають, що цю дисципліну починають вивчати ще в початковій школі¹.

Спираючись на нову філософію вищої освіти, яка зорієнтована на формування в студентів уміння застосовувати знання, здобуті в загальноосвітній школі, уважаємо, що одним із можливих варіантів трансформації змісту та структури історичних дисциплін у вищих навчальних закладах могло б стати викладання альтернативного навчального курсу "Політична історія України".

Не ставлячи за мету всебічний аналіз наукових аргументів на користь такого підходу, виокремимо лише декілька чинників, які переконливо свідчать про значення історично-політичних знань у системі вітчизняної соціогуманітарної освіти. По-перше, варто зважити на проникливе історіософське твердження К.Поппера про те, що історія людства виступає переважно як "історія політичної влади"². По-друге, саме об'єктивний аналіз повчального досвіду та уроків політичної історії України дозволяє повніше розглянути основні важелі історичного розвитку країни, системи її політичних інститутів та центрів влади³. По-третє, важко не

* Павко Анатолій Іванович – д-р іст. наук, професор, Академія муніципального управління (Київ).

погодитись із думкою академіка НАНУ І.Кураса, що "саме політична історія України є однією з ключових форм легітимації української нації"⁴. По-четверте, запровадження курсу політичної історії України у вищих закладах освіти не тільки відповідає стратегічним напрямкам модернізації національної вищої освіти, а й спирається на позитивні історичні традиції викладання соціально-політичних дисциплін, які, на жаль, були перервані на початку 90-х рр. ХХ ст. в результаті політичного конформізму чиновників від освіти, а також частини науковців.

У зв'язку з цим нагадаємо, що до кінця 80-х рр. минулого століття єдиною базовою історичною дисципліною в усіх вищих навчальних закладах СРСР була історія КПРС. На її вивчення виділялося в гуманітарних вузах 170, а в інших – 120 аудиторних годин (лекції, семінари). Ураховуючи необхідність змін у змісті та структурі соціально-гуманітарних дисциплін під впливом перебудови, Державний комітет освіти СРСР (наказ від 22 серпня 1989 р.) прийняв рішення про вилучення з навчальних планів вищих закладів освіти курсу історії КПРС. Замість нього було запроваджено обов'язкову історичну дисципліну – "Соціально-політична історія ХХ століття".

Проте в її викладанні спостерігалися суттєві вади, які були характерними й для попереднього періоду. Навчальний процес із оволодіння історичними знаннями, зокрема, був позначений гіпертрофованою ідеологізацією, використанням догматичних теоретичних конструкцій, марксистсько-ленінської методології тощо. З урахуванням такого стану справ у постанові Держкомосвіти СРСР від 20 жовтня 1990 р. "Про підготовку студентів вищих навчальних закладів із гуманітарних та соціально-політичних наук" було викладено нову концепцію викладання цих дисциплін у вищих навчальних закладах СРСР. Передбачалося надання вузам більших прав у визначенні змісту та структури навчання. Уперше в офіційному документі зазначалося, що вищі заклади освіти "самостійно розробляють і затверджують програми соціально-гуманітарної освіти з урахуванням профілю підготовки спеціалістів, регіональних і національних особливостей, наукового потенціалу кафедр"⁵. Постанова обов'язковою серед історичних дисциплін визначила "Політичну історію", яка мала формуватися з різних варіантів навчальних курсів (політична історія ХХ ст., політична історія СРСР, історія суспільних рухів та політичних партій СРСР). Зазначена постанова стала імпульсом для розробки та практичної реалізації концептуальних ідей щодо визначення змісту навчання в ділянці соціально-гуманітарних наук у вузах республіки.

Так, на початку 1991 р. за ініціативи викладачів вищих навчальних закладів України був розроблений проект концепції гуманітарної та соціально-політичної підготовки студентів у вузах республіки. У представленому в ньому історичному напрямку освіти на вибір студентів були включені такі дисципліни: *всесвітня історія, історія СРСР, політична історія ХХ ст., історія суспільних рухів та політичних партій СРСР, історія сучасної цивілізації*. Характерною особливістю даного документа було те, що в ньому містилися рекомендації включити до навчальних планів поряд із предметами, перелік яких визначав Держкомосвіти СРСР, курс історії України в обсязі 30–70 годин⁶.

Після проголошення державної незалежності України практично в усіх вищих навчальних закладах був запроваджений курс історії України, який поступово витіснив із навчальних планів курс політичної історії ХХ століття. Слід сказати й про те, що Міністерство освіти й науки України запропонувало ректоратам реорганізувати кафедри політичної історії України в кафедри українознавства. Адекватно зреагувала й Вища атестаційна комісія – вона негайно прикрила спеціальність "Історія громадських рухів і політичних партій" (07.00.01) і залишила

лише "Історію України" (07.00.02). Однією з причин такого волюнтаризму, на думку харківського професора В.Танцюри, була "хвороблива реакція на тривале панування кон'юнктурної історії, тобто такої, яка офіційно нав'язувалась, переписувалась із урахуванням політичних обставин, обумовлювалася кадровими змінами"⁷.

Проте, політична історія в її певних модифікаціях – це не реанімація моноідеологічного й догматичного курсу "Історії КПРС", а також не механічна заміна плюсів на мінуси. Зазначимо, що базовим елементом політичної історії України як галузі наукового історичного знання є система об'єктивних закономірностей політичного життя українського суспільства в історичній ретроспективі.

Предметне поле дисципліни становлять політичні явища та процеси вітчизняної історії, політичні системи, державні інституції, партійні структури, громадські рухи та об'єднання, українська суспільно-політична думка, погляди відомих політичних діячів, їх персоналії, політична культура й ментальність українського суспільства.

Уважаємо, що в синтетичному вигляді політична історія України – це самостійна історична дисципліна, що вивчає основні тенденції суспільно-політичного розвитку України на різних хронологічних відрізках формування й генези національної державності, закономірності та особливості політичного життя українського суспільства, конкретно-історичні форми його виявлення⁸. На сучасному етапі історико-політична проблематика не тільки визначає одну з пріоритетних тенденцій науково-дослідницького інтересу фахівців-істориків, а й посідає чільне місце серед соціогуманітарних дисциплін історичного циклу в системі вищих навчальних закладів України. У деяких із них студенти опановують такі курси, як "Політична історія ХХ століття", "Політична історія України". З цих нормативних курсів підготовлено узагальнюючі наукові видання⁹, окремі посібники та навчально-методичні матеріали¹⁰.

Потрібно враховувати також ту обставину, що курс політичної історії України за своєю проблематикою більш тісно, порівняно з громадянською історією, пов'язаний із традиційними вузівськими гуманітарними дисциплінами – філософією, економічною теорією, політологією, теорією та історією держави й права. За своїми потенційними теоретично-методологічними та інформаційно-пізнавальними можливостями курс "Політична історія України" є високоінтелектуальною навчальною дисципліною, тож він повинен стати одним із провідних соціально-гуманітарних предметів у вищих закладах освіти країни.

Визначальними рисами політичної історії України як самодостатньої наукової та навчальної дисципліни є те, що вона має власний предмет, чітко окреслену проблематику. Зазначена соціогуманітарна дисципліна спирається на новітній методологічний інструментарій підтвердження об'єктивності та глибини історико-політичної істини, різнобарвну джерельну базу, вагомі історіографічні здобутки. Курс "Політична історія України" достатньо забезпечений опублікованими оригінальними документальними матеріалами, сучасною науковою та навчально-методичною літературою. Тому активне й цілеспрямоване впровадження в навчальний процес ґрунтовних історико-політичних знань не тільки забезпечить інтеграцію політичної історії України в систему суспільних дисциплін вищої школи, а й відкриє нові можливості для якісного рівня здобуття соціогуманітарної, у тому числі історичної, освіти, сприятиме більш ефективному та динамічному формуванню національно-політичної свідомості й культури сучасного студентства.

Уважаємо, що політична історія України, яка має глибокі історичні корені в царині науково-історичного пізнання та навчально-методичного пошуку, має всі

підстави здобути статус нормативної дисципліни в структурі вищої соціогуманітарної освіти країни.

¹ *Онищенко І.* Гуманітарна освіта в контексті Болонського процесу // *Освіта.* – 2004. – 14–21 липня.

² *Поппер К.* Відкрите суспільство та його вороги: У 2-х т. – К., 1994. – Т. 2. – С. 293.

³ *Павко А.* Політична історія – не механічна заміна плюсів на мінуси // *Віче.* – 2004. – № 5. – С. 71.

⁴ *Курас І.* Передмова // *Політична історія України. XX ст.: У 6-ти т.* – К., 2002. – Т. 1. – С. 9.

⁵ *Концепція історичної освіти у вищих навчальних закладах України.* – К., 1993. – С. 2.

⁶ Там само. – С. 3.

⁷ *Танцюра В.* Політична історія України та перспективи її розвитку // *Історична наука на порозі XXI ст.: підсумки і перспективи. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (Харків, 15–17 листопада 1995 р.).* – Харків, 1995. – С. 199, 200.

⁸ *Павко А.* Програма курсу “Політична історія України”. – К., 2004. – С. 6.

⁹ *Політична історія України. XX ст.: У 6-ти т.* – К., 2002–2003; *Гунчак Т.* Україна: перша половина XX століття: Нариси політичної історії. – К., 1993; *Калмакан І., Бриндак О.* Виникнення та еволюція партійної системи в Україні в XX ст. Дослідження. – Одеса, 1997.

¹⁰ *Політична історія XX століття: Навчальний посібник. Вид. 2-е, перероблене і доповнене / В.Салабай, Л.Панчук, Я.Титаренко та ін.* – К., 2001; *Політична історія XX століття: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / В.Салабай (керівник авторського колективу); Політична історія України: Посібник / За ред. В.Танцюри.* – К., 2002; *Політична історія України: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Г.Швидько (ред.).* – Дніпропетровськ, 2002; *Кульчицький С.* Курс політичної історії України XX століття (для студентів магістеруму з порівняльної політології). – К., 2002; *Павко А.* Програма курсу “Політична історія України”. – К., 2004.

Political history of Ukraine in its synthetic state is an independent historical discipline, which studies the main tendencies of Ukrainian social and political development on various chronological stages of forming and genesis of national state organization, patterns and peculiarities of political life of Ukrainian society, concrete historical forms of its revelation.

